

ZELNIK JÓZSEF
**Nomád nemzedék
 negyven év után***

Kezdetben a kultúra leszállt a földre. Akkor még nem is kultúra volt, hanem az angyalok által énekelt és táncolt mennyei liturgia. Az emberek csak bámultak, úgy csodálkoztak, ahogy egy gyermek tud, majd szemérmes igyekezettel elkezdtek ők is énekelni és táncolni, és rájöttek, hogy az jó.

A hetvenes években Magyarországon néhány tucat fiatal arra szerveződött, hogy közösen énekeljen, táncoljon, faragjon, fazekasmunkát végezzen, szőjön, mert az jó. Ilyen egyszerű lenne a világ, ha még most is ott élnénk a kezdetek édeni légkörében, és egyáltalán nem is értenék az angyalok, miért olyan nagy vállalás a táncművészet, a néptánc, a népzene, a népművészet szerete. Csak akkor értenék meg, ha megmagyaráznánk nekik, mi a történelem. Az a történelem, amit mi sem értünk teljesen, és szerencsére először táncolni és énekelni kezdtünk, mert ha először a történelem értelmezésével kezdtük volna, akkor elment volna a kedvünk nemcsak a mulatástól, de az élettől is.

Most negyven év után talán mégis elkerülhetetlen, hogy szembenézzünk azzal, mi volt a mi történelmünk, földi létezésünk elmúlt fél évszázada, és mit jelentett abban életünk és ajándéka, a népművészet újrafelfedezése, benne az ünnep, a tánc és a zene.

A mából nézve talán már jobban látszik, milyen kulturális világgörnyezetben jelent meg ez a népművészeti reneszánsz. Amikor leírjuk a reneszánsz szót, megdöbbenve kell tapasztalnunk, hogy minden modernkori tematizáló divatszavunkat át kell világítanunk: a reneszánsztól a felvilágosodáson keresztül a forradalomig mindet. Először talán azt az elképesztő közmegegyezést, hogy ezeket a szavakat csak pozitív értelemben lehet használni. Totális kérdéstilalom védi őket, mint a legmerevebb vallások legkeményebb dogmáit...

Érdemes megvizsgálni, milyen szellemi mélyáramlatok vezettek ide. Hová vettettünk, hová akár magunk által is?

De előbb vizsgáljuk meg, mi történt valójában az elmúlt fél évszázadban Magyarországon. Azonban most más szemszögből, mint a főirányú történészek, szociológusok, politológusok szokták. Az elmúlt armageddonos századot rengetegen elemezték már, és

átvilágították benne a magyar kultúra vonatkozásait. Szinte az az érzése az embernek, hogy túlelemeztek, és ez a túlelemzés vakít. Persze nem lehet valamit túlelemezni, legfeljebb egyoldalúan túlvizsgálni, mert az igazság keresése örök útkeresés. Ma már bántóan merevek azok a keretek, amelyeket sokszor egyoldalú ókori görög filozófiai elképzelések alapján a reneszánsz, a felvilágosodás és a humanizmus eszmerendszere határoz meg. Az így kialakult kérdéstilalomrendszer ma már merevebb szellemi szarkofágba zárja az emberi gondolkodást, mint az általa szétrombolt vallási dogmatizmusok. Ellenhatásként létrejött az őt támadó tradicionalista iskola, s így gondolkodásunk egy kettős taburendszer ösztüvében vergődik. Ám ez nem csupán újkori jelenség. Ismert az a régi kínai történet, hogy amikor megkérdezték az egyik császárt, milyen intézkedéseket tenne országa megmentése érdekében, azt válaszolta: „*Először is helyreállítanám a szavak jelentését.*”

A dolgok néven nevezése első látásra nem is lenne olyan nehéz ügy. Főleg, ha figyelembe vesszük azt a bibliai tételt, hogy csak az embernek van meg az a képessége, hogy megnevezze az állatokat. Ezzel a képességgel még az ördög sem rendelkezik. Tehát az ember képessége a dolgok megnevezése, sőt még a virágokat is ő kereszteli meg. Ezentúl az ördögnek is ő ad nevet, elnevezi Sátánnak, hogy mindenki tudja, ki ő és hol a helye. Némi túlzás, hogy mindenki tudja, mert valójában szinte senki nem tudja ki és mi ő. Mert, ha mi, emberek tudjuk csak megnevezni a dolgokat, a Sátán viszont ugyanazt a jelenséget meg tudja osztani. Ő a nagy Megosztó. Saját képét is megosztja bennünk. Eredetileg tudjuk, ő az Ellenség, mégis sokan úgy hiszik, azt hiteti el magáról, hogy ő Lucifer, a Fényhozó, egy féltékeny isten száműzöttje. Van azonban még egy ennél is nagyobb trükkje: ő a rejtettség, ő a rejtőzködés zsonglőrje. Bennünk is úgy tud rejtőzködni, hogy legrútább ügyeinket széppé értelmezteti magunkkal magunkban. Így ő lesz a belső szövetséges ellenség, saját leleplezését is legtöbbször ő irányítja. Ezért szinte lehetetlen helyreállítani a szavak jelentését, visszaépíteni a lélek szakrális orientációját.

Az ördögűzés, ha „csak” kulturális is, veszélyes feladat. Mikor Jézus vitatkozott a farizeusokkal, vagy a ravasz megalkuvó szadduceusokkal, ő is zsembekerült ezzel a helyzettel. Felhívta a figyelmet, hogy nem jó az, ha a Sátánt a Sátán űzi ki. Ráadásul, ha még azt sem tudjuk, kit nevezünk Sátánnak, Belzebubnak. Belzebub a héber Baal-Zebub, annyit jelent: a „legyek ura” – ez egy gúnynév, ami a kánaáni isten Baal-Zebul („MagasztosBaál”) kifigurázása. Tehát az ellenségünk

* Részlet a *Magyar árkadia* című készülő kötetből

istene a mi sátánunk. Démonizáljuk egymás isteneit, így először csak mások isteneit tagadjuk, majd nincs megállás a nagy és általános istentagadásig. A huszadik századot valahol mélyen a permanens istentagadás és az abból is következő forradalmiság határozta meg. A két legnagyobb földi szélsőség százada volt. Ebből született az a hazugság-felhalmozódás, amit létező szocializmusnak nevezünk, s ami a huszadik század második felében meghatározta életünket. Innen kezdődik az a hajszálvékony ösvény, amin igazságainkat feltéve egyensúlyozgatjuk.

Ott éltünk Kádárkádiában, és most sorba vesszük, amit akkor láttunk, amit akkor nem láttunk, de most már sejtjük, ahogy akkor láttuk magunkat és őket a hatalomban, és ahogy ők láttak, figyeltek, figyeltettek bennünket. Ha ez nem az életünk lett volna, akkor azt is gondolhatnánk, hogy egy sci-fi, egy virtuálisan kitalált zavarosan spekulatív világ, amire az ember könnyen mondja, ha filmen nézi, hogy ilyen nincs.

Mi volt a nomád nemzedék?

Mivel huszadik századvégi életünket a nomád nemzedék nézőpontjából vizsgálom, először azt kell leírni, mi volt az a nomád nemzedék. Mi volt az a többszörösen rendszeridegen csodabogár, amitől a magyarországi bolsevik utódok és a csírázó liberálisok is fanyalogtak.

„Vannak mozgalmak, melyeknek mélyén időtlen gesztusok munkálnak” – ezzel a mondattal kezdtem 1981-ben a nomád nemzedék születésének tízéves évfordulójára megjelent kötet előszavát. Az egész előszó ott egyensúlyozott a politikailag kimondható és a kimondhatatlan határmezsgyéjén. Ki lehetett mondani azt az igényt, „hogy a változások által okozott bármilyen törések ellenére tudatában maradjunk életünk folyamatosságának”. Nem lehetett azonban arról beszélni, hogy melyek voltak a huszadik században ezek a törések. Például Trianon és az 1945-tel kezdődött hosszantartó szovjet megszállás. Hogy milyen dupla és tripla, sőt több fedelű rendszerben működött a magyar társadalom a szovjet megszállás alatt, azt éppen a Trianon-szindróma mutatja.

A hetvenes évek elején néhány tucat, majd néhány száz, később egyre több fiatal megalakította a Fialok Népművészeti Stúdióját és a Táncház-mozgalmat, ezzel elkezdődött egy furcsa játék a hatalom és közöttünk. Mind a két oldal hol jobban, hol kevésbé, de cinkelte a lapokat. A hatalom – ami tudvalevőleg nagyon éber, amíg bele nem fárad – egyből észrevette, hogy itt egy alternatív, szabadabb ifjúsági kezdeményezés

indult, ezért kétfrontos harcot (Kádár kedvenc machiavellista kifejezése) indított. Totális belügyi megfigyelést szervezett, valamint utasította a KISZ KB-t, hogy támogassa a kezdeményezést anyagilag úgy, hogy egyre jobban vegye saját befolyása alá. Mi viszont bevonultunk egy kulturális szakmai intézmény, a Népművelési Intézet háttér-szárnyai alá. Ebben az intézetben Aczél György, Kádár kulturális és valódi helyettese már építette azt a bázist, ahol a polgári ellenzék meghúzhatja magát. Erre a „farvízre” kapaszkodtunk mi rá ún. nemzetiek, népiek. Persze ravaszságunk Aczélnek is jól jött, mert a hozzá közelálló polgári világ ellenzéki építkezését sokszor velünk, „nacionalistákkal” elfedhette, mikor őt, mint Moszkva-ellenes, „liberális”, nyugatimádó elhajlót Kádár balosai Moszkvában feljelentették. Kádárnak, ha volt zsenialitása, akkor az a proli machiavellizmusa volt. Kitűnő érzékkel egyensúlyozott a Moszkva-hű, ultrabalosok és az Aczél vezette rejtetten nyugatos, „liberális” csoport között. Kádár észrevette, hogy neki, ha hosszútávon hatalmon akar maradni, akkor meg kell adni a császárnak, ami a császáré. Tehát alapvető kérdésekben mindenáron (bárki bármit mond is utólag, mindenáron) ki kell szolgálni a birodalmat. De azt is észrevette, hogy pilátusi helyzetben van. Nem elég a birodalmat szolgálni, ki kell egyeznie a Szanhedrinnel is, mert különben elkaszálják a birodalmak központjaiban, Keleten és Nyugaton egyaránt. Ez adta Aczél György rendkívüli védeltségét, és ezzel a kultúr-pápa zseniálisan élt is. Kádár szerepéből, krumplistésztás önuralmából talán csak egyszer esett ki. A nyolcvanas évek második felében nagyon megbarátkozott Madaras Józseffel, a színésszel. A sűrű találkozások miatt Józsi vette a bátorságot, hogy kultúrpolitizáljon, és naivan elkezdte szidni Kádárnak Aczélét, és ecsetelte ártalmasságát a magyar kultúrára, csak úgy balosan, józsefattílán. Eleinte Kádár mosolygott ezen, mikor azonban a színész erőszakosan többszörre elővette a témát, a főtítkárr kiborult és jellegzetes hangnemében azt mondta: *hát lőjék le Aczél elvtársat!* Többet nem fogadta Madarast.

Kénytelen vagyok szellemileg csatangolni Kádárkadia bozótos ligeteiben, mert látom, másoknál máshol, hogy a túl egyenesre vágott ösvény nem leleplezi, hanem inkább csak cizellálja azt a hazugság-felhalmozódást, ami a Kádár-rendszerrel kapcsolatban létrejött. Különbösen is egy történetnek saját akarata van. Hagyjuk élni, talán úgy kevesebbet tévedünk.

Valamikor a hetvenes években megkerestem Makovecz Imrét, akit akkor még saját szakmája se nagyon ismert, hogy Tokajban építsünk egy alkotóházat

fából. Ahogy most felemelkedik emlékeimből ez a ház, úgy érzem, akkor azért kellett megépíteni, hogy most pontosabban, mélyebben tudjam mindazt elmondani, amit szeretnék. Némely sinto templomokat szoktak úgy építeni, hogy szétszedhető legyen, és egy új nemzedéknek újra fel kelljen építeni, és így tanuljon bele a hagyományba, hogy a hagyományok aranyágának eredeti teljessége minden reformtól és forradalomtól mentesen érintse meg.

A templomot nem szabad átalakítani, az oltárt nem szabad megfordítani, mert felfordul a világ. Kell az életben egy biztos pont, ahonnan rálát az ember az eredet céljaira és mérni tudja a változás irányát és hogy az a változás milyen célt szolgál. Ennek a helyzetnek a felszámolása – hívja az magát akármi-lyen „jóképű” izmusnak, akár liberalizmusnak és humanizmusnak is – ez az ösbűn. Nincs más

ösbűn. Ezért kell a történetet, történetünket elmesélni, mert ez az egyetlen tanulság, és nem az állami történelemoktatás, ami már régóta nem más, mint egymásra hivatkozó vagy egymást egyoldalúan tagadó történelemhamisítások állandó körforgása.

A mi létező szocializmusunk, de a létező kapitalizmus szintűgy először és legszélsőségesebben ennek a folyamatos emberi történetmesélésnek a lehetőségét szüntette meg, és lebontotta annak képességét is. De a gyökerek mélyebbek. Talán ott kezdődnek, mikor egy kultúra, mint például az európai, összes történetét vallásos erővel egy nép kreált őstörténetéhez (melyik őstörténet nem kreált?) rögzíti, s ezzel egyirányú, merev sínre tesz egy civilizációt. A haszid zsidók között mesélnek egy történetet a történetmesélés képességéről és képtelenségéről.¹ Egy nagyon gazdag ember megfizet egy rabbit – aki nagyszerű mesemondó hírében áll – hogy az ő családi ünnepségén meséljen. A rabbi sok kilométert utazik a gazdag ember házáig, ám egész este, de még

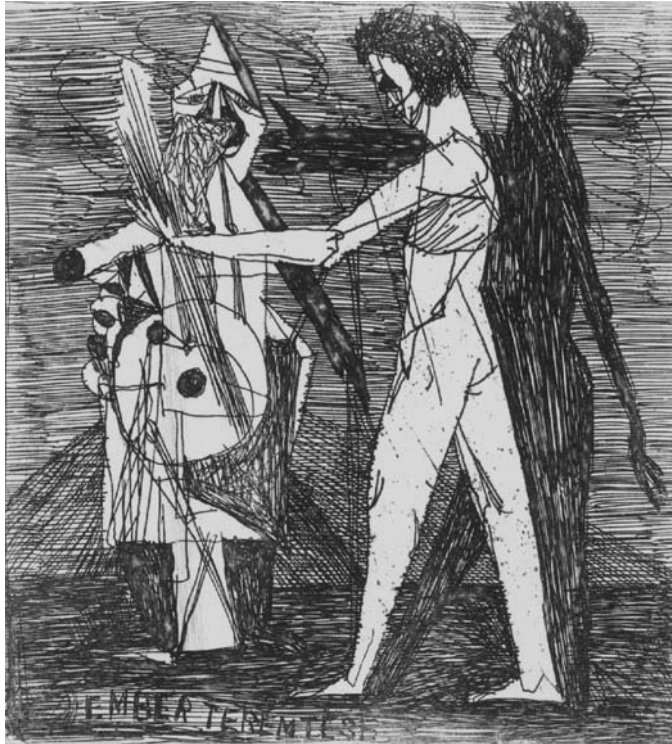
másnap sem jut eszébe egyetlen történet sem. Végül az ünnepség véget ér, és a rabbi erősen szégyenkezve távozik. A hazafelé vezető úton eszébe jut egy történet, visszamegy és elmondja. A gazdag ember megdöbben, rájön, hogy ez az ő története arról, hogy milyen család módon érte el a gazdagságát mások szenvedése árán.

Nehéz kérdés viszont, hogy éppen most, mikor az egész világot már egy általános történetmesélési tilalom sújtja, és szklerotikus a képesség is, mit lehet tenni. Talán házat kell építeni, olyat, mint a tokaji, és inkább úgy, ahogy a *karok* nép tette. Ezek a kaliforniai őslakosok külön házat építettek a régi történetek elmeséléséhez. Ennek a háznak a padozata maga a föld. Középen egy lyuk van és úgy tartották, hogy a régi történetek ebben a lyukban vannak. A mesemondó énekel ennek a lyuknak, hogy előhívja a történeteket, ám azok rendkívül

szégyenlősek, nehezen jönnek elő. Ha véletlenül előjön egy, akkor a mesemondó gyorsan és felfokozott indulattal mondja el, nehogy idejekorán visszacsusszanjon a lyukba. Jöjjenek hát föld alá bújó, szégyenlős történeteink! Minden tisztességesebb mesélő természetesen előljáróban elmondja: nem tudom, hogy pontosan így történt-e, de ha elég sokáig hallgatód a történetet, meghallod majd, mennyire igaz.

Politikai árkádok

A nomád nemzedék élethelyzetének a megértése szinte lehetetlen a politikai történelmi háttér megvilágítása nélkül. Nem szeretném most a kialakult történelemértelmezési sémákat felmondani, mert azok mára nagyrészt kiüresedtek. Ráadásul az egyoldalúan marxista értelmezéseket felváltotta az egyoldalúan neoliberais dogmák túlsúlya. Jellemző, hogy az elmúlt húsz év Magyarországra is csak helyyel-közzel jutottak be azok a szerzők, akik világunkat nem ateista, materialista, egzisztencialista nézőpontból szemlélték. Jel-

Az ember teremtése, a gép teremtése (rézkarc, 1959)

¹ Susan Strauss: *The Passionate Fact* című művében elemzi így a történetmesélést.

lemző, hogy Eric Voegelin korszakos politikai-filozófiai munkásságából eddig egyetlen könyvet sem fordítottak magyarra. Egy olyan szerzőtől, aki a huszadik század megkerülhetetlen politikai filozófusa volt. Természetesen, mint minden nagy ember, elhelyezhetetlen volt a táborok fiókjaiban, nem állt sem jobb, sem baloldalon, nem volt idealista és materialista sem. De nem ez volt a legnagyobb bűne, hanem a gnózis-probléma, a gnoszticizmus kérdésének a mély feltárása. Voegelin szerint a gnoszticizmus nemcsak az antikvitásban fellépő vallási irányzat volt, hanem egy folyamatosan létező gondolkodásmód, világkép, amelynek hat jellegzetes vonását sorolta fel:

1. Elégedetlen a helyzettel, mert azt egy negatív világba vetettségnek fogja fel.
2. A világ rosszul van teremtve, ebből következik minden baj. Tehát a világ tökéletlen, és nem az ember.
3. A világ rossz vonásai alól lehetséges a megváltás.
4. A világ megjavítása, megváltoztatása történelmi folyamat révén érhető el.
5. A világ megváltoztatása, megváltása az ember saját erőfeszítésétől függ.

6. Ezért a gnosztikus feladata a változtatás receptjének a kidolgozása (ő a forradalmár alkímista), a rossz alóli megváltás módszerének a megismerése. Ez a *gnózis*, a tudás. A gnosztikus prófétaként lép fel, megváltó tudását hirdetve az emberiségnek.

Voegelin kimondja az ítéletet: „A gnosztikus gondolkodók – mind az ókoriak, mind a modernek – az elidegenedés nagy pszichológusaiként a prométheuszi lázadás örökösei.”

Ezt követi végső igazsága: „a gnosztikus mozgalmak körébe tartozik a progresszivizmus, pozitívizmus, a marxizmus, a pszichoanalízis, a kommunizmus, fasizmus és a nemzeti szocializmus.”

Ebből a tételből és könyvei tételei és pontos bizonyításrendszeréből kiderül, hogy fasizmus és kommunizmus mélyen egylényegű jelenség. Az új gnoszticizmus lényege, hogy tagadja: az Isten és az ember, a világ és a társadalom, a lét eredeti közösségét képezi.²

Kádárkádikiában való nomád létezésünk a marxista létező szocializmus időszakára esett. Jellemző volt erre az időre, hogy maguk az ideológusok sem tudták, hogy valójában milyen mély szellemi áramlat határozza meg gondolkodásukat és nyelvhasználatukat. Ebben az időszakban jelent meg egy könyv a *Második prométheuszi forradalom* címmel.³ A szerző észre sem vette, milyen mélyen igaza van, mikor Marxot és izmusát második prométheuszi forradalomnak nevezte. Csak ő azt hitte, hogy az egy pozitív dolog.

Az úgynevezett modern gondolkodás hőse, megkérdőjelezhetetlen szentje lett Prométheusz. „Imádata” az ókori görögöknél kezdődött. Hésziodosz, a bioitai parasztköltő szerint még

vétkes az istenek ellen ravaszkodó Prométheusz, mivel Zeus az értelmes rend őre, aki ellene lázad az eleve bűnös. Ráadásul ez a lázadás hosszabb távon kudarcot vall. Így többet árt, mint használ az embereknek, akikre pedig többnyire farizeus módon hivatkozik. Tehát ógörög földön a Kr. e. 8. század végén még az archaikus rend uralkodott, melyben az erkölcsi értékek, jogrend, igazságosság (diké) még az isten(ek) és az ember szövetségéből származtak. A Kr. e. 5–4. században világképfordulat volt. Ekkor lett az istenek ellen ravaszkodó, lázadó emberből, Prométheuszból hős, félisten. Aiszkhülosz műve (valószínűleg nem az övé) *A leláncolt Prométheusz* jelzi a fordulatot, de legalábbis, a fordulat csíráit. A modernkori gondolkodás ennek a Prométheusz-képnek az áhítatában született, és elvégezte az „értékek átértékelését”. Nem véletlen, hogy az emberi hübrisszel áthatott művészet legkedveltebb, újra és újra feltűnő motívumai közé tartozik Prométheusz. A klerikalizmus elleni lázadását istenta-

Emberpár

2 Rövid bemutatásomban G. Fodor Gábor: *Kérdéstilalom* című könyvének összefoglalását követtem.

3 Vitányi Iván: *Második prométheuszi forradalom*, Bp., 1971.

gadássá kiteljesítő felvilágosodásnak egyik központi figurája lesz, természetesen az önállóságáért, saját szellemi szuverenitásáért küzdő személyiség nemes szerepébe öltöztetve, mint Goethe Prométheusz című versében. A modern ember, a fauszi ember benne találta meg istentagadásának és mérhetetlen hübriszes önmegvalósítási vágyának igazolását. A marxizmus ateista, materialista utópiájához keresve sem lehetett volna jobb „szentet” találni, mint Prométheuszt, azt a lázadó titánt, aki kimondta, az „ember minden tudása entőlem való” (Aiszkhülosz).

A létező szocializmusban ezt a világgépet permanens forradalomként mutatták fel úgy, hogy egy duplafedelű hazugságként az emberektől éppen a szabadsághoz és a személyiség szabad kiteljesedéséhez való jogot vonták meg. Ráadásul mindent ebben a hazugságfelhalmozó keretben kellett értelmezni, így a művészetet és a népművészetet is.

A létező szocializmus, avagy a vak barlangja

Descartesnak az *Értekezés az értelem helyes használatáról...* című művében van egy példázat a vak barlangjáról. Ebben azokról a bölcselekedőkről szól, akik „ahhoz a vak emberhez hasonlítanak, ki, hogy kára nélkül megverekedhessék valakivel, aki lát, azt egy igen sötét barlang aljára vezeti”. Így éltünk mi is a létező szocializmusban. Barlangból barlangba kerültünk. Platon barlangjából a vak barlangjába. A vak, egy állandó napi politikai értelmezéssel megerőszkolt újnagyszitikus és kabbalista gyökerű ateista dialektikus materializmus fojtogatta a szellemi életet. Ehhez biztosított hátteret Marx állandó racionalitásra hivatkozó, valójában okkult és mélyen hazug eszmerendszere, amely a lázadás és a forradalom szentté avatását szolgálta. Már doktori disszertációjában, amit a demokritoszi és az epikuroszi természetfilozófia különbségéről írt, meghamisította Aiszkhülosz *Leláncolt Prométheusz* című művének a lényegét: azt, hogy az eredeti összefüggésben Prométheusz istentagadása lelki betegség. Voegelin kimutatja ezt *Wissenschaft, Politik und Gnosis* című könyvében:⁴ Marx, a „spekulatív gnosztikus” a kiszakított idézzel manipulál, tudatosan csal, ráadásul ennek tudatában „démonikusan” ragaszkodik a lázadás pozitív toposzához. Ezzel – főleg a gazdasági-filozófiai kézírataiban

kifejtve – az a célja, hogy a létfolyamatból kizárja a transzcendens létet, és így az embert önnön műveként tüntesse fel.

A létező szocializmusban, a vak barlangjában ez volt az egyik „világítás”, a vakítás világítása. Ráadásul ezt a vakítást ez a rendszer egy totális nyelvi terrorral bástyázta körül. Kialakított egy prométheuszi szótárt, aminek a legszentebb szava a forradalom szó lett, s amiben a beteljesülést, az új teremtést a világforradalom ígérete jelentette.

Második prométheuszi forradalom: lehet-e ennél hízelgőbb képletet kitalálni az önmaga vakításában is az egyik legszélsőségesebb rendszernek. Az ideológia centrumában a forradalom volt. Ezt „ragozta” a szolgáló képzelet permanens forradalommal, mindennapi forradalmisággá, és így tovább. Eme mag körül gravitált a szocialista kultúrának nevezett álvallás. Ezt a beszédet gyorsan elsajátítottuk és bevontuk játékunkba. Ha valami fontosról akartunk beszélni, csak hogy beszélhessünk a témáról, a végére odabiggyesztettük a hivatkozást a szocialista kultúrára. Ezt neveztük vörös faroknak. A legegrotikusabb és irracionálisabb témák is átmentek a cenzúrán, ha rajta volt a vörös farok. A legzseniálisabbban és egyben legcinikusabbban használta ezt a technikát Jancsó Miklós és Hernádi Gyula. Például *Égi bárány* című filmjükben okkult és ezoterikus szimbólumrendszer mozog nagy vörös farokkal. A nagyközönség mivel nem volt tisztában ezzel a világgal, egyszerűen zavarosnak tartotta ezt a művet, de a kommunista cenzúra sem értette vagy nem akarta érteni, vagy az 1945 utáni agymosás után már nem tartotta veszélyesnek. Jellemző – ahogy a korabeli ügynöki jelentésekből kiderül –, hogy veszélyesebbnek találták Konrád Györgyék akkor lázadó rendszerkritikáját, mint Hernádi Gyula ezoterizmusát. Az ügynökökön keresztül ezért különböző kecsgetési technikákkal (megjelenés, színpad, külföldi bemutató) nyomást gyakoroltak Hernádira, hogy tartsa távol magát Konrádétól. Addigra már minden nyomát eltüntették annak, hogy az úgynevezett szocialista kultúra milyen okkult tanokból eredt. Már senki nem tudta, vagy nem merte szóvá tenni, hogy a Gorkij és Lunacsarszkij által megszerkesztett marxista valláspótlék, az empiriokriticizmus, az energetizmus, a teozófia, Nietzsche Dionüosz-kultusza többnyire okkult interpretáción alapult.⁵ Ők, az istenépítők a kollektív humanitást éltették. A tömegek látens energiájának galvanizálásában reménykedtek. Kollektív halhatatlanságot ígértek és magasztalták a forradalom érdekében hozott önfeláldozást. Ezeket az árulkodó kezdeti elképzeléseket aztán később elleplezték úgy, hogy

⁴ Eric Voegelin: *Wissenschaft, Politik und Gnosis*, München, 1959.

⁵ Erről bővebben szól a B. G. Rosenthal által szerkesztett *Az okkult az orosz és a szovjet kultúrában* című könyv Bp., 2004.

például Gorkij megmaradhatott vörös-farkos hivatkozási pontnak. A *Nomád nemzedék*-kötetben Vitányi Iván is így használja a hetvenes évek új népművészeti mozgalmának védelme érdekében. Szerinte a népművészet Bartók és Kodály szellemében kap szerepet a szocialista művelődéspolitikában. Megvédi a két zeneszerzőt, hogy nem a polgári művészethez tartoznak, hanem Gorkijjal és József Attilával együtt „a szocialista művészet első világrangú képviselői”. Azt, hogy Vitányi – aki művelt ember – ezt komolyan gondolta, vagy csak a rá jellemző cinizmussal mosolygott is azon, amit írt, csak ő tudná megmondani.

Akkori világunknak azonban ez csak az egyik tudatos vagy tudatlan tévedése volt. Talán nagyobb hiba volt (és most is az) az utópizmus mérge és állandóan csábító kísértete. A szellemileg védtelen tömegeket könnyű elvarázsolni egy szép új világ ígéretével. Pedig történelmi tapasztalat, hogy ez a szép új világ mindig „állatok farmjává” változott. Legegyértelműbben a nácik mellett a szovjet kommunizmusban. Ezt a világot is a nyelve leplezi le. Már ennek a világnak az elnevezéseiben is látható (lenne) miről van szó. Morus Tamás Utópia elnevezése a görög *u*-fosztóképző és a *toposz* (hely) összetételéből származik és valami olyasmit jelent, hogy „Seholsincsország”. William Morris a másik nagy utópista művének címe: *News from Nowhere* (Hírek Seholsországból). Hogy elérjünk Utópiába természetesen mindennek fejlődnie kell, az embernek, a társadalomnak, a tudománynak, a művészetnek és a népművészetnek is, új közösségi művészetté. „Új közösségi művészet természetesen csak olyan társadalomban lehetséges, amely maga is közösségi, tehát a szocialista és különösképpen a kommunista társadalomban, mely a közösség eszméjét kiteljesíti” legalábbis Vitányi szerint. Mi ezt akkor nem vártuk ki, hanem énekeltünk és táncoltunk tovább, egészen addig, amíg meg nem öregedtünk, mint a fű, a fa, a virág, és mint az ember.

A táncház mozgalom igazi szellemi vezetője Csoóri Sándor volt. Ő volt a hetvenes években a magyar kulturális élet garabonciás szelleme. Rendkívüli helyzetű tehetséggel egyensúlyozott lehetőségek és lehetlenségek között, porcelánként egy elefántboltban. Ráadásul ehhez az egyensúlyozási készséghez egy cizellált nyelvi szinten előadott esszéisztikus gondolkodás társult: többek között Németh Lászlótól és József Attilától ihletetten és a szürrealistáktól „fertőzötten”. Az egyik 1971-es rövid esszéjének a címe filozófiai alapvetés: *Élni az idő közepén*. A pontosan megtalált tételt így fejtí ki: „A kultúra – lett légyen népi vagy magas kultúra – mindenkor közösségeket teremtő

erő. Ahol megnyilatkozik, épp a fejlődésről, a haladásról derül ki, hogy az igazi haladás: nem az egyirányú előretörés, hanem a minden irányú kiteljesedés. Dolgunk tehát: élni az idő közepében, élni egy nép szellemiségének a közepében...”

Mi néhányan, akik akkor alapítottuk a Fialatok Népművészeti Stúdióját, azért kerestük meg az akkor negyvenéves Csoóri Sándort, hogy támogasson bennünket. Egy olyan embert, akinek akkor semmilyen párt vagy állami funkciója nem volt, mégis egy nomád fejedelem méltóságával galoppozott az akkori Magyarország párttitkárokkal, rendőrökkel, ügynökökkel, irigy félelmekkel valamint kommunistává vált Túri Danikkal és Doktor Faustusokkal aláaknázott terepein.

Így az sem véletlen, hogy Csoóri hetvenes évek végén megjelent *Nomád naplója* ihletett bennünket, hogy magunkat nomád nemzedéknek nevezzük el. Ez lett annak a kötetnek is a címe, amelyben 1981-ben bemutattuk ezt a fellegajtó nyitogató nemzedéket.

Vajon mi mozdul a társadalomban, a levegőben, a lélekben, hogy egyszer csak kialakul egy életérzés és összeállnak a fiatalok nem valami ellen, hanem valamiért, ami nehezebb. Ha valami ellen fognak össze, lehetnek mártírok vagy az elmúlt kétszáz év divatja szerint istenített forradalmárok. Főleg, ha azt üvöltözik, hogy akasszátok föl a királyokat. Senki sem kérdezi: a rosszakat és a jókat is? Vagy, hogy éljenek a forradalmárok úgy általában, ha jók, ha rosszak. Vajon mi mozdul akkor, ha nem forradalmat akarunk csinálni, hanem csak élni tisztességgel – az utópiákból megtérve – az idő közepében. Két dolog biztosan; a hatalom és az ideológia, főleg az életre irigy ideológiák.

A hetvenes évek látszatra egysíkú – marxista, materialista – ideológiai irányultsága mögött egy sokszínűen zavaros ideológiai légkör terjengett. Ezt természetesnek is tarthatjuk, mivel egy valódi és szellemi diktatúra által lefojtott viták nélküli, ezért álvitákkal (pl. mindennapi forradalmiság) teli kulturális életben végig nem gondolt, megrágtatlan tételek burjánzottak. Kerülgették a létező szocializmus értékzavaros életérzéseit. Hogy milyen életérzéseket, azt jól írja le a következő idézet: „»Kinek a fia vagy te?« kérdezte kétségbeesetten 1970 körül egy vadnak tűnő kamaszkort megélt ismerősömet az anyja. Kinek a fia vagy, kérdezte, mert tudni akarta, hogy J. honnan tett szert arra a szép szokására, hogy nem pusztán felteszi a fotel karjára a lábát, de ellopja az apja cigarettáját, a virágföldbe nyomja el a csikket, házibulikon belerókázik idegen családok másnapi levesébe, és alkalmanként merő kedélyességéből értékes tárgyakat hajigál ki az ablakon. »A szerencse fia, a korom büszke gyermeke vagyok«,

válaszolta nagy örömmel J., és világossá tette, hogy és mint állnak a dolgok a családi hagyományokat illetően. Így éltünk Pannónia helyén.”⁶

A nomád nemzedék így nem akart élni, ezért elhagyta ezt a világot. Nem dacosan, nem lázadón, nem forradalmian, hanem szelíden, mint aki félrelép valami undorító fenyegetés elől. Ettől a hatalom is megdöbbsent és a modernista ideológiák szajkózói is. A hatalom lesben állt és fondorlatoskodott. Aczél György így: Kedves Koltay Elvtárs! Levelével kapcsolatban megemlítem, hogy számomra soha nem volt probléma az Ön által említett kérdés, hogy „a néphagyomány, a folklór hogyan illeszthető be szervesen a nemzeti kultúrába.”⁷ A nagy manipulátor azt is kifejti, hogy szerinte a nemzeti kultúrára épül a szocialista kultúra, sőt az ő internacionalista eszméi és a nemzeti kultúra elválaszthatatlan. Ehhez persze Trockijnak és Leninnek lett volna néhány szava, ha az egyiknek egy jégcsákány meg nem nyitja a „tudat” magasabb dimenzióit, és ha a másikat kommunista „vallásalapítóként” nem mumifikálják.

A modernizmus sablonjai felől nézve is nagyon gyanús volt ez a népművészet felé fordulás, ezért mórckás lendülettel be is skatulyázta a maradiság és haladás primitív dualisztikus sablonjának negatív részébe. Ebben a felfogásban az eredeti népzene előadása nosztalgia és felmelegítés, szemben például a versmegzenésítéssel, ami új minőség létrehozása. Annak, aki az idő közepén él ez nevenséges képlet, mert állandóan gyakorolnunk

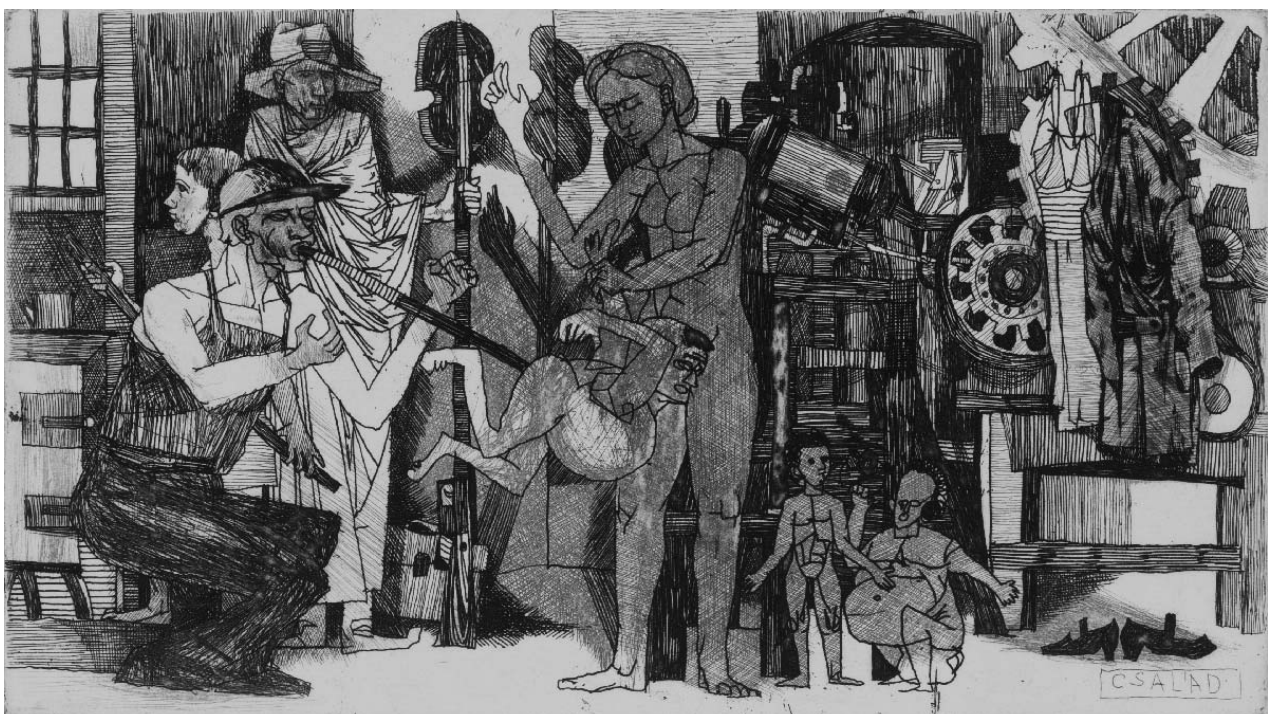
kell magunkat az évezredek hagyományban, hogy az évezredek képletek biztos ismeretében alkossunk, amikor annak van ideje, újat is. Különben a hagyomány állandó felszámolását végző újításkényszer fel is számolta az európai művészetet.

A másik kritikai címke, hogy a táncház-mozgalom kivonul a társadalomból egy üvegúra alá: „Ahelyett, hogy a külvilág feszültségeit hoznák be magukkal, néhány órára légmentes üvegúra alá kerülnek a táncház látogatói, akár egy panoptikumban.”⁸ Ebben a tételben a mindennapi (ál)forradalmár kéri számon az osztályharcos forradalmi lendületet tánc közben, vagy ha kell az ágyban is szociologizáló felsőbbsséggel. Ráadásul még úgy is álságos a dolog, hogy micsoda feszültséget vitt volna be egy diktatúra feszültségmentesített világából. Ez a mozgalom valójában ennél messzebbre ment, a társadalmi életből kitiltott szabadságot és szabadságvágyat vitte be, és a szabad tánc közben felszabaduló örömmel akkumulálta magába, és átmentette jobb időkre az értékekkel szövetséges emberi szabadság felemelő érzését. Nem úra alá vonult, hanem a lélek örök szabadságburkát vonta a lefojtott életben nehezen átmenthető örök emberi értékek köré.

6 György Péter: *Apám helyett* című könyvéből való idézet.

7 Aczél György a Minisztertanács elnökhelyettesének levele Koltay Gábor V. éves műegyetemi hallgatónak.

8 Báron György: *Városi népzene – közösségi zene?* Mozgó Világ, 1977.

Fantasztikus üveggyár / Család (1963, rézkarc)